

پهلویات کتیبه‌ای ۲: (۱) کتیبه سنگ‌مزار حاجی‌آباد استخر (نقش رستم ۱) و بازخوانی کتیبه تنگ جلو (سمیرم ۱)

سیروس نصراله‌زاده*

چکیده

کتیبه حاضر از مجموعه کتیبه‌های مزارنوشته به خط و زبان پهلوی ساسانی است. این کتیبه در مأموریت اینجانب به سال ۱۳۸۲ در حوالی روستای حاجی‌آباد، حد فاصل میان تخت جمشید و نقش رستم، در استخر باستانی دیده شده بود. این کتیبه در ۷ سطر نوشته شده است و بر بالای آن هم دخمه یا استودانی وجود دارد که محل دفن صاحب قبر بوده است. در آغاز، تصور بر این بود که کتیبه تازه یافته شده است اما، در جست‌وجوهای نگارنده، مشخص شد که هر تسفلد این کتیبه را دیده و از آن قالب هم تهیه کرده بود. این کتیبه از آن شخصی به نام «پورگ» پسر «روشن - آذر» است. در این مقاله، بازخوانی تازه‌ای هم از کتیبه «تنگ جلو» (سمیرم ۱) شده است.

کلیدواژه‌ها: سنگ مزار، حاجی‌آباد استخر، تخت جمشید، تنگ جلو، دخمه.

۱. مقدمه

در استخر فارس، از کوه رحمت، در پشت تخت جمشید، تا کوه‌های پیرامون نقش رستم، انبوه تدفین دخمه‌ای وجود دارد که رد پای آن تا دوره هخامنشی هم تواند برسد. گزارش ابن بلخی، نوشته‌شده در دوره سلجوقیان، از استخر که گوید «و بر سر کوه دخمه‌های عظیم کردست و عوام آن را زندان باد می‌خوانند» نمونه‌ای از گذشته تاریخی این دخمه‌ها است. استخر از مراکز مهم دینی زردشتی از هخامنشی تا دوره ساسانی بوده است؛ مجاورت دخمه‌های ساسانی با مقبره‌های سلطنتی شاهان هخامنشی تدوام این سنت را نشان می‌دهد

* دانشیار و عضو هیئت علمی پژوهشکده زبان‌شناسی، پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی

cyrusnasr@gmail.com

تاریخ دریافت: ۱۳۹۳/۵/۱۸، تاریخ پذیرش: ۱۳۹۳/۸/۱۴

(← فرای ۱۳۵۲: ۱۷۱-۱۷۶). بسیاری از این نوع دخمه‌ها فاقد کتیبه و تعداد معدودی هم کتیبه‌دار هستند. در کوه پشت نقش رستم در جایی که به نام امامزاده شاه اسماعیل معروف است و مقبره‌ای هم از او در یک شکاف، اولین دخمه از چت، قرار داده شده، ۲۴ دخمه‌کنده شده وجود دارد. از این تعداد، ۶ دخمه کتیبه‌دار است: مطابق طرح گروپ، دخمه‌های شماره ۶، ۸، ۱۱، ۱۴، ۱۸ و ۲۳ (تفضلی، ۱۳۷۶: ۱۰۲؛ Gropp, 1970: 205-207). همیشه این منطقه، که مرکز دینی زردشتی بوده (← Boyce 1998) و تا دوره بعد از ورود اسلام اهمیت خود را حفظ کرده است، در بررسی‌های باستان‌شناختی یا در گشت و گذارهای کتیبه‌ای، در کنجی و گوشه‌ای اثری از دخمه‌ای، از مرگی فراموش شده، کتیبه‌ای هم دربر دارد، که متوفای سده‌های گذشته را باز زنده می‌کند و او را به عرصه تاریخ و پژوهش‌های ایران‌شناسانه می‌کشاند. یکی از این موارد کتیبه‌ای است که در اطراف روستای حاجی‌آباد، در نزدیکی راهی که به کتیبه تیراندازی شاپور اول ختم می‌شود، دیده شده است (برای معرفی مختصر آثار فارس ← مصطفوی، ۱۳۴۳; Huff, 1999).

۲. کتیبه سنگ مزار حاجی‌آباد استخر (نقش رستم ۱)^(۲)

در سال ۱۳۸۱ در مأموریتی مشترک با دکتر محمد رحیم شایگان از طرف دانشگاه هاروارد در نقش رستم برای قالب‌گیری بودیم. یکی از اهالی روستای حاجی‌آباد، که پسری نوجوان بود، این کتیبه را به دکتر شایگان نشان داد؛ در سال بعد، در بررسی‌های هم‌کاران باستان‌شناس تخت جمشید، در این محوطه، باز این کتیبه دیده و به نگارنده اطلاع داده شد. در زمانی که مشغول دیدن عکس‌ها و طراحی‌های هرتسفلد بودم، متوجه عکسی شدم که به نظر کتیبه می‌آمد و هرتسفلد فقید از آن قالبی تهیه کرده بود و از قالب بر روی کتیبه عکس گرفته بود. در نگاه اول بسیار آشنا آمد؛ با مقایسه متوجه شدم این همان کتیبه‌ای است که با رحیم شایگان دیده و هیئت باستان‌شناسی تخت جمشید هم در بررسی خود بدان رسیده بودند؛ باز هم هرتسفلد پیش‌گامی خود را حفظ کرده بود.^(۳) هرتسفلد، علاوه بر کاوش‌های باستان‌شناسی فراوان در ایران و عراق و چاپ کتاب و مقاله‌های بسیار، در کتیبه‌خوانی هم تأثیر و نقش بسیاری داشته است؛ به‌ویژه قرائت کتیبه پایکلی، به‌گوش محلی پایکلی، و احیای آن از فعالیت‌های درخشان او در کتیبه‌خوانی ایرانی است (Skjaervo, 2003: 295-314; Skjaervo, 2005). هرتسفلد ابعاد این کتیبه را ۱۸ × ۱۳ داده است (تصویر ۱)، که ما هم همین را اندازه گرفته‌ایم، و محل آن را میان راه حاجی‌آباد و نقش رستم در «کوه گردلک» (Kuh-I Girdelak) نوشته است که نشان می‌دهد این کتیبه از

نوع کتیبه‌های سنگ‌های مزار است. بر بالای این کتیبه استودان کوچکی قرار دارد که محل تدفین استخوان است. نگارنده در کنار این سنگ‌مزار تصویر و نقاشی از یک شخصیت مرد هم دیده که به جهت نوع تصویرنگاری به نظر مربوط به دوره اشکانی و سلسله محلی پارس‌ها، فرترکه‌ها، قابل توجه است (تصویر ۲).

۱.۲ حرف‌نویسی (تصویرهای ۳)

- 1 ZNE dhmk'
- 2 pwrk Y
- 3 lwšn'twr BRE
- 4 lwb'n NPŠE
- 5 l'd prmw't krtn'
- 6 AP-š whšt' bhl
- 7 YHWWN't

۲.۲ آوانویسی

¹en daxmag ²Pūrag ī ³Rōšn-Ādur pus ⁴ruwān xwēš ⁵rāy framūd kardan ⁶u-š wahišt bahr ⁷bawād.

۳.۲ ترجمه

این دخمه را پورگ پسر روشن - آذر، برای روان خویش فرمود پسازند. او را بهشت برین بهر باشد.

۳. بازنگری در قرائت کتیبه تنگ جلو (سمیرم ۱)

این کتیبه بر ستونی نوشته شده است که از نوع تدفین ستونی است. این نوع تدفین‌ها دو نوع‌اند: یکی تدفین ستونی دارای حفره و دیگری بدون حفره. در نوع اول، حفره کوچکی کنده شده که به احتمال محل قرار دادن استخوان‌های مرده بوده است و، در نوع دوم، که کتیبه حاضر از این نوع است، سطحی صاف بر فراز آن است و جایی برای تدفین استخوان تعبیه نشده که ممکن است در گذر زمان جای نگهداری استخوان‌ها در این نوع ستون‌ها از بین رفته باشد (Farjamirad, 2013, 1/ 149-152, 151). از کتیبه‌های تنگ جلو نخستین بار

مرحوم مصطفوی (۱۳۴۳: ۵۰۶) گزارش داده است. وی بر اساس بررسی‌های لویی واندنبرگ و حسین کریمی از این کتیبه گزارش می‌دهد. بر اساس گزارش واندنبرگ، در ۲ دی ۱۳۴۱ «در منطقه چشمه ناز سمیرم و در مسیر راه بین ده خسروشیرین و کومه در ابتدای تنگ طولی که به تنگ جلو معروف است، قبرستانی مربوط به آغاز دوره اسلامی در کنار راه وجود دارد. در این منطقه، دو میل سنگی مربوط به یک آتشکده ساسانی جلب توجه می‌کند. یکی از این میل‌ها از محل خود به کنار قبرها منتقل شده و گویا برای استفاده قبور اسلامی حمل شده است؛ اما میل دومی در کنار پایه‌های سنگی به حال خود افتاده است. در کنار این میل و پایه‌های سنگی آن، تخته‌سنگ‌های زیادی بود که بر روی یکی از آن‌ها نوشته‌ای به خط پهلوی ساسانی در ۹ خط منقور بود ...»؛ که همین کتیبه مورد بحث است. در این گزارش، از ۵ میل سنگی دیگر هم نام برده شده که دو تا از آن‌ها را مردم محل برای طلب باران و مراسم نماز برپا می‌کردند؛ دیگری برای نذر و نیاز و زیارت‌گاه (همان: ۵۰۸). اندازه این کتیبه ۱۳۶ در ۷۶ سانتی‌متر بوده است. گروپ در سال ۱۹۷۰ این کتیبه را قرائت کرد (← تصویرهای شماره ۴). از کتیبه دیگر خبری نبود تا سال ۱۳۸۷ که هیئت باستان‌شناسی استان اصفهان به سرپرستی دکتر محسن جاوری^۱ این کتیبه (تصویر ۵) و دو کتیبه دیگر (نصراله‌زاده و جاوری، ۱۳۸۱: ۷۱-۷۶) را یافتند. متأسفانه، در سال ۱۳۸۸، کتیبه نخست دزدیده شد و کتیبه سوم از میان نصف شد و سرانجام، به سبب این شرایط خاص، دکتر جاوری توانست دو کتیبه تازه یافته شده را به فرمانداری سمیرم منتقل کند تا از آن‌ها محافظت شود. واندنبرگ، به احتمال، یکی از دو کتیبه تازه یافته شده را دیده بوده است (ترومپلمن، ۱۳۷۲: ۳۵)، اما از نوشته‌های روی آن سخنی نگفته است. این کتیبه از آن شخصی به نام آزرمیگ است (برای معرفی اجمالی آن ← تفضلی، ۱۳۷۶: ۱۰۵ و برای ترجمه نخست این کتیبه ← Gropp, 1970: 203-204).

۱.۳ حرف نویسی

1. ZNE dhmk'
2. 'clmyk Y
3. NYŠE Y šplyk
4. 'blk Y
5. pwrk' l'd
6. krt' APš

7. whšt'

8. b'hl YHWWN't

۲.۳ آوانویسی

ēn daxmag Āzarmīg ī zan ī Šabarīg Abarag ī Pūrag rāy kardan u-š wahišt bahr bawād.

۳.۳ ترجمه

این دخمه را ابرگ پسر پورگ برای زنش آزرمیگ دختر شبریگ ساخت. بهشت او را بهر باشد.

۴. تعلیقات

۱. برای آگاهی از پهلویات کتیبه‌ای ۱ ← نصراله‌زاده، ۱۳۸۷: ۱۸۸-۲۰۶.
۲. نقش رستم ۱ شامل کتیبه‌های صخره‌شاه اسماعیل است که در کتاب زیر چاپ نگارنده با عنوان «کتیبه‌های خصوصی دوره ساسانی» شماره‌گذاری شده است.
۳. برای دیدن عکس این کتیبه و مجموعه عکس‌ها و طراحی‌های هرتسفلد از ایران و دیگر کشورهای کتیبه هرتسفلد بازدید کرده، ← http://collections.si.edu/search/results.htm?print=yes&q=record_ID:siris_arc_297564 و نیز ← <http://collections.si.edu/search/results.htm?q=Inscriptions&start=40> و برای دیدن صفحه هرتسفلد در «موزه هنر آسیایی اسمیت‌سونین» در واشنگتن ← <http://sirismm.si.edu/siris/sackler/Herzfeld/HerzfeldTop.htm>.

۱.۴ کتیبه سنگ مزار حاجی آباد استخر (نقش رستم ۱)

۱. عبارت معمول کتیبه‌های سنگ مزار است؛ گاه به جای دخمه واژه استودان (کازرون ۱) و گاه واژه اشور، که بسامدش زیاد است، هم آمده است (کتیبه‌های کازرون ۴، بیشاپور ۴ / کازرون ۹، بیشاپور ۷ / کازرون ۱۳ ← نصراله‌زاده، ۱۳۸۵)، کازرون ۱۵ ← نصراله‌زاده و محمدی، ۱۳۹۰: ۵۹-۶۸)، کازرون ۱۶ ← نصراله‌زاده و شیخ‌الحکمایی، ۱۳۹۱: ۶۵-۷۱) و با بازسازی در کتیبه شی آن در چین ← (Tafazzoli, 1991: 200)؛ واژه گور هم در کتیبه استانبول ← (de Blois, 1993: 216) آمده است.
۲. قرائت پیش‌نهادی در خصوص نام متوفا است. صورت pwryk/Pūrīg هم تواند باشد. پس‌وند -ag- و -īg- هر دو نام تحیب (hypocoristique) می‌سازد. صورت Pūr هم در

نام‌شناسی ساسانی آمده است. ژینیو صورت Pūr را مختصرشده Pühr: «پسر» می‌داند (1986: 149, no. 778). همین نام در بازخوانی کتیبه تنگ جلو (سمیرم ۱) قرائت شده است (← ادامه همین مقاله)؛ جمله معمول «بهشت بهر» در این جا نیامده است.

۳. سطر سوم کتیبه آسیب دیده است. قرائت پیش‌نهادی بالا مسلم نیست. احتمالات دیگر را هم باید در نظر گرفت. ترکیب XīY pus یکی از انواع ساخت نسبت خانوادگی در زبان پهلوی ساسانی است (برای آگاهی از انواع آن ← نصراله‌زاده، ۱۳۹۰: ۶۳-۶۴ و منابع منقول در آن).

۴. عبارت آمده در سطر ۴ و ۵ یعنی ruwān xwēš rāy عبارت معمول در بیش‌تر کتیبه‌های سنگ‌مزار است. «برای روان خویش» یا آیین «پدروان» و عبارت‌های مشابه به یکی از مراسم آیینی دین زردشتی اشاره دارد که برای آمرزش روان و خیرات و مبرات برای روان مرده برگزار می‌شود و به نوعی سنت وقف در گذشته را نشان می‌دهد.

۵. عبارت پایانی نیز از ساخت‌های معمول در کتیبه‌های سنگ‌مزار است. عبارت «او را بهشت بهر باشد» در تمامی کتیبه‌های سنگ‌مزار آمده است. فعل «بود» التزامی سوم شخص مفرد در معنای دعایی است. در کتیبه سنگ‌مزار تل اسپید (کازرون ۱۱) عبارت u-š yazadān be āmurzāyēd و در کتیبه استانبول ku-š xwadāy be āmurzāyēd آمده است. گاه واژه pahlōm هم به این ساخت اضافه می‌شود.

۲.۴ بازنگری در قرائت کتیبه تنگ جلو (سمیرم ۱)

۱. عبارت این دخمه معمول این نوع کتیبه‌ها است.

۲. گروپ این سطر را pmyl y خوانده است. نگارنده قرائت ژینیو (1984-85: 210) را، که آزرمیگ است، می‌پذیرد. نام آزرمیگ در منابع کتیبه‌ای آمده است که البته نام مذکر است (← Gignoux, 1986: 52, no. 165, idem, 1986-2001: 25, no. 51)؛ نام مؤنث آن در منابع به صورت آزرمیگ - دخت (Āzarmīg-duxt) آمده است (Gignoux et al, 2009: 46: no. 167, idem, 1986: 52, no. 167). آزرمیگ شخص متوفا است که این دخمه برای او کنده شده است. انتهای سطر دوم کسره اضافه آ آمده که ارتباطش با این دو سطر دانسته نشد؛ ژینیو (1984-85: 210) بر آن است که این Y تصحیح کاتب برای واژه دبیر است.

۳. سطر سوم را گروپ wyšt' sp خوانده و نام پدر «ابرمیر» دانسته است. جزء نخست سطر سوم را نگارنده واژه زن قرائت کرده است که قابل قیاس با آمدن همین واژه در کتیبه‌های «مشتان» سطر ۱۰ و «گلی بر مزاری» سطر ۷ و کتیبه «بیشاپور یک» سطر ۲ و کتیبه

«فیروزآباد» است. در این کتیبه، ساخت معمول با واژه زن به صورت xwēš zan در کتیبه «مشتان» و ZYš NYŠE در کتیبه «گلی بر مزاری» است. اما، جزء دوم قرائت Šabarīg: «شبریگ» پیش‌نهاد می‌شود که مسلم نیست و معنای آن دانسته نشد. گروپ واژه آخر همین سطر را پس‌واژه I'(d) خوانده است؛ که با قیاس با آمدن همین واژه در سطر پنجم به نظر صحیح نمی‌رسد. ژینیو (1984-85: 210) این سطر را NPŠE Y SPL خوانده و آن را با توجه به سطر قبلی «از آن آزرمیگ دبیر» ترجمه کرده است.

۴. قرائت ابرگ را ژینیو داده است (1984-85: 210)؛ گروپ این واژه را 'htlg y/ Axtarag ī خوانده است که قرائت احتمالی است؛

۵. گروپ این سطر را نام‌جای فرض کرده است؛ وی قرائت نام‌جای کورد (Kured) را داده است و بر آن است که در راه جاده شیراز به اصفهان، در نزدیکی سمیرم نزدیک به همین کتیبه، است. در جست‌وجوهای نگارنده، چنین جایی یافت نشد. ژینیو (ibid) به صورت PWN (kwl?) خوانده و ترجمه‌ای نداده است. برای نام پدر متوفا قرائت نگارنده «پورگ» است (← بخش ۲ همین مقاله). ترجمه گروپ چنین است: «این دخمه را اخترگ برای آزرمیگ پسر ویشتاسپ، که در کورد زندگی می‌کند، ساخت. او را بهشت بهر باشد».

۵. تصاویر

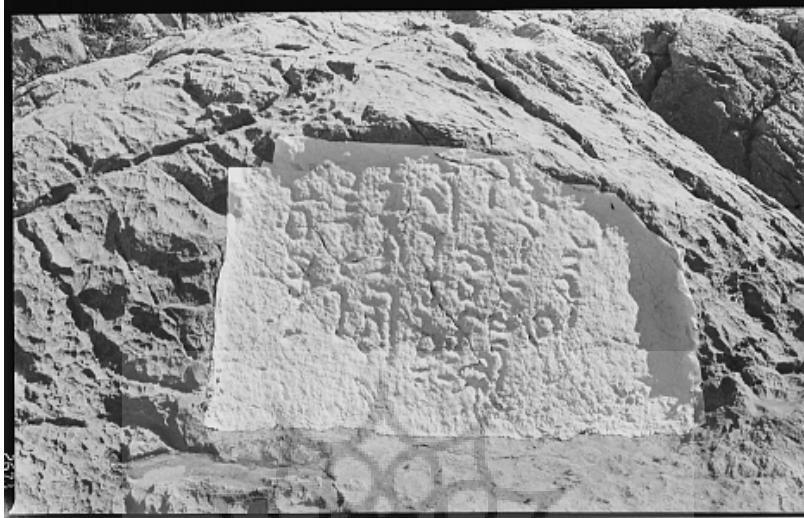
۱.۵ تصویر ۱: مردی استاده

تصویر ۱

۲۰۴ پهلویات کتیبه‌ای ۲: کتیبه سنگ‌مزار حاجی‌آباد استخر (نقش رستم ۲) و ...

۲.۵ کتیبه نقش رستم ۱: قالب‌گیری شده از هرتسفلد

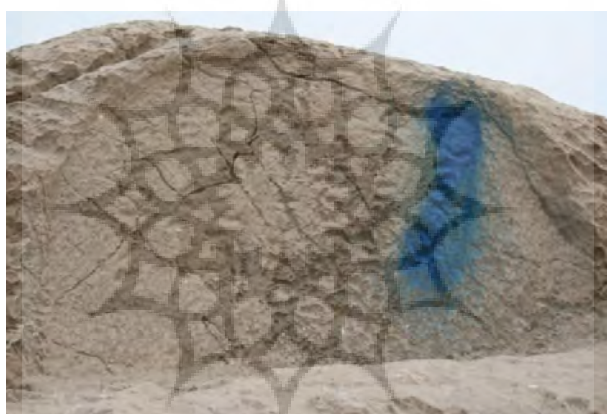

تصویر ۲

۵.۲ تصویر های ۳: کتیبه نقش رستم ۱ (عکس‌ها از نگارنده)

سپروس نصرالهزاده ۲۰۵

۲۰۶ پهلویات کتیبه‌ای ۲: کتیبه سنگ‌مزار حاجی‌آباد استخر (نقش رستم ۲) و ...

سپروس نصرالهزاده ۲۰۷

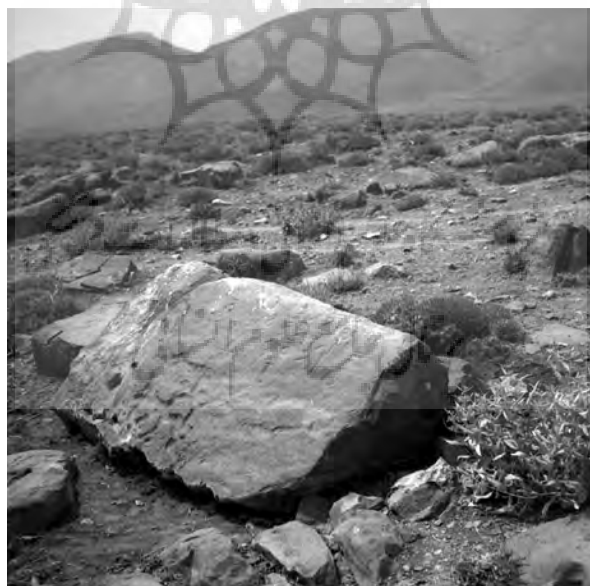
۲۰۸ پهلویات کتیبه‌ای ۲: کتیبه سنگ‌مزار حاجی‌آباد استخر (نقش رستم ۲) و ...

۵.۳ کتیبه تنگ جلو (Gropp 1970: Tafel 101: 2)

تصویرهای ۴

کتیبه تنگ جلو، عکس از اریک زمکنس ۱۹۷۵ (Farjamirad 2013: 441, III.41)

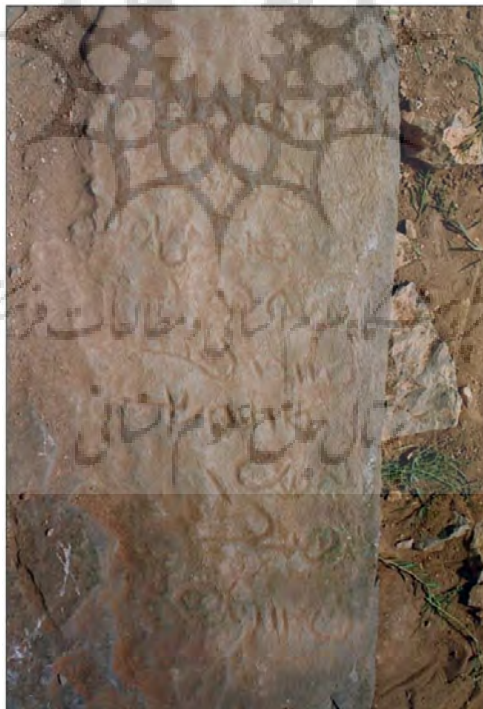
محوطه تنگ جلو: عکس از اریک زمکنس ۱۹۷۵^۲

سیروس نصرالهزاده ۲۰۹

تصویر ۵. عکس جدیدتر

عکس جدیدتر از کتیبه تنگ جلوه، عکس از محسن جاوری

پی‌نوشت‌ها

۱. تلاش‌های دکتر جاوری در پیدایی و حفاظت از این کتیبه‌ها قابل تقدیر و ستایش است.
۲. از خانم دکتر فرجامی‌راد که با لطف و مهربانی دو عکس کتیبه تنگ جلو را در اختیار نهادند، سپاس بسیار دارم.

منابع

- ترومپلمن، لئو (۱۳۷۶). «قبور و آیین تدفین در دوره ساسانی»، ترجمه مولود شادکام، *مجله باستان‌شناسی و تاریخ*، س ۸، ش ۱.
- تفضلی، احمد (۱۳۷۶). *تاریخ ادبیات ایران پیش از اسلام*، تهران: سخن.
- فرای، ریچارد (۱۳۵۲). «دخمه‌های اصطخر و کوه نقش رستم»، سی و چهار خطابه، سومین کنگره تحقیقات ایرانی، ج ۱، تهران: انتشارات بنیاد فرهنگ ایران.
- مصطفوی، محمدتقی (۱۳۴۳). *اقلیم پارس، آثار تاریخی و اماکن باستانی فارس*، تهران: انجمن آثار ملی.
- نصراله‌زاده، سیروس (۱۳۸۵). *کتیبه‌های پهلوی کازرون*، تهران: کازرونیه.
- نصراله‌زاده، سیروس (۱۳۸۷). «پهلویات کتیبه‌ای ۱: مروری بر کتیبه ابنون در برم دلک از دوره شاپور اول»، جشن‌نامه دکتر بدرالزمان قریب، به کوشش زهره زرشناس و ویدا نداف، تهران: طهوری.
- نصراله‌زاده، سیروس و عمادالدین شیخ‌الحکمایی (۱۳۹۱). «گورنوشته پهلوی سنگ زین (کازرون ۱۶)»، *زبان‌ها و گویش‌های ایرانی*، دوره جدید، ش ۱، تهران: فرهنگستان زبان و ادب فارسی.
- نصراله‌زاده، سیروس و محسن جاوری (۱۳۸۱). «مزارنوشته‌هایی نویافته به پهلوی ساسانی از چشمه‌ناز سمیرم»، *نامه ایران باستان*، س ۲، ش ۲.
- نصراله‌زاده، سیروس و همت محمدی (۱۳۹۰). «گورنوشته‌ای دیگر از کازرون، کتیبه بُخنگ (کازرون ۱۵)»، *زبان‌شناخت*، دوره دوم، ش ۴، تهران: پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی.
- Boyce, Mary (1998). "Eṣṭākr, ii. as a Zoroastrian Religious Center", *Encyclopedia Iranica*, Vol. VIII, Fasc. 6, pp. 643-646, available online at < <http://www.iranicaonline.org/articles/estakr-#ii>>, (accessed online at January 19, 2012).
- de Blois, F. (1993). "Middle-Persian Funerary Inscriptions from South-Western Iran", *Medioiranica: Proceedings of the International Colloquium Organized by Katholieke Universiteit Leuven from the 21st to the 23rd of May 1990*, ed. W. Skalmowski and A. Van Tongerloo, Leuven (= Orientalia Lovaniensia Analecta).
- Farjmirad, Mahdokht (2013). *Mortuary Practice in Ancient Iran from the Achaemenid to the Sasanian Periods (mid sixth c. BC to mid seventh c. AD)*, Universiteit Gent. Part I. Text, Part II. Catalogue.
- Gignoux, Ph. (1984-85). "Religions de L' Iran Ancien, I. Épigraphie Sasanide", *Conférence de M. Philippe Gignoux, in: École pratique des hautes études, section des sciences religieuses*.

Annuaire. Tome 93, <http://www.persee.fr/web/ouvrages/home/prescript/article/ephe_0000-0002_1984_num_97_93_16183#>

Gignoux, Ph. (1986). *Noms propres Sassanides en moyen-perse épigraphique*, *Iranisches Personennamenbuch*, Band II, Faszikel 2, Wien.

Gignoux, Ph. (1986-2001. Supplement). *Noms propres sassanides en moyen- perse épigraphique*, *Iranisches Personennamenbuch*, Band II, Faszikel 3, Wien.

Gignoux, Ph. and Ch. Jullien, Jullien Florence (2009). *Noms Propres Syriaques d'Origine Iranienne*, *Iranisches Personennamenbuch*, Band VII, Faszikel 5, Wien.

Gropp, Gerd (1970). "Bericht über eine Reise in West- und südiran", *Archaeologische Mitteilungen aus Iran* 3.

Huff, Dietrich (1999). "Fārs, v. Monuments", *Encyclopedia Iranica*, Vol. IX, Fasc. 4, available online at < <http://www.iranicaonline.org/articles/fars-v>>, (accessed online at January 24, 2012).

Skjærvø, P. O (2003). "Herzfeld, Ernest iv. Herzfeld and The Paikuli Inscription", *Encyclopedia Iranica*, Vol. XII, Fasc. 3, pp. 298-300, available on line at <<http://www.iranicaonline.org/articles/herzfeld-ernst-iv>>, (accessed online at January 18, 2013).

Skjærvø, P. O. (2005). "Herzfeld and Iranian Studies", in Ann C. Gunter and Stefan R. Hauser, eds., *Ernst Herzfeld and the Development of the Near Eastern Studies, 1900-1950*, Brill.

Tafazzoli, Ahmad (1991). "L'inscription Funéraire de Kāzerūn (Paršīān)", *Studia Iranica* 20, f. 2.

